

УДК 342.56

Є.В. АВДЄЄНКО, Харківський національний університет внутрішніх справ

СИСТЕМА ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ

Ключові слова: гарантії, суди, незалежність суддів, нормативно-правові акти, юридичні гарантії діяльності судів, законодавство

В організації державного та громадського життя в Україні в останні часи сталося чимало змін, окремі з яких знайшли своє відображення навіть на конституційному рівні. В останньому випадку мова йде про перегляд ролі суду в державі з метою посилення захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Судова система України наразі все ще перебуває на перехідному етапі свого формування, практична неспроможність судів забезпечити повний і своєчасний розгляд і вирішення відповідних справ зумовлюють необхідність вдосконалення судової системи України, у тому числі засобами адміністративного законодавств. У зв'язку з цим велика увага приділяється закріпленню та практичному втіленню в життя таких умов функціонування судів, за яких вони зможуть незалежно та самостійно приймати рішення у справах, які вони розглядають. Саме такому розгляду сприяють законодавчо закріплені гарантії забезпечення їх діяльності.

Метою даної статті є визначення змісту та системи гарантій забезпечення діяльності судів. Для її досягнення необхідно вирішити наступні завдання: визначити зміст гарантій забезпечення діяльності судів; проаналізувати наукові погляди на класифікацію таких гарантій; дослідити чинне законодавство, що закріплює гарантії забезпечення діяльності судів; визначити систему юридичних гарантій забезпечення діяльності судів.

Питаннями правового забезпечення діяльності судів займалися досить багато відомих

українських та закордонних вчених. Дана категорія розглядається як наукою sudoустрою, так і адміністративно-правовою та іншими галузевими правовими науками. Вказане питання знайшло відображення в наукових розробках таких провідних науковців, як В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, В.В. Долежан, Ю.М. Кармазін, С.В. Ківалов, В.Т. Маляренко, І.Є. Марочкін, Г.О. Мурашин, О.В. Петришин, А.О. Селіванов, В.С. Стефанюк, Ю.М. Тодика, О.М. Толочок, Ю.С. Шемшученко, В.І. Шишкін, Ю.Я. Якимов та ін. Однак визначені ними гарантії забезпечення діяльності судів потребують уточнення та більш детального аналізу.

У найзагальнішому розумінні гарантії – це система умов та засобів, що сприяють реалізації прав і свобод, охоплених законом інтересів та обов'язків [1, с.160]. Основною метою запровадження таких гарантій у сфері правосуддя є незалежність та самостійність суддів при прийнятті рішення у справах, які вони розглядають, забезпечення їх безпеки при виконанні функціональних обов'язків. Тобто під гарантіями забезпечення діяльності судів необхідно розуміти систему заходів та умов спрямованих на забезпечення безпеки, незалежності та самостійності суддів при здійсненні правосуддя в усіх категоріях справ.

Гарантії забезпечення діяльності судів закріплюються у відповідних нормативно-правових актах. Вони є свого роду приписами, яких повинні дотримуватися всі суб'єкти, які взаємодіють чи вступають в інші правовідносини із судами. Особливо це стосується суб'єктів владних повноважень, які, користуючись своїм службовим становищем, можуть намагатися впливати на рішення судів.

На сьогоднішній день у законодавстві України існує досить багато гарантій незалежності суддівської діяльності. Їх прийнято класифікувати за різними ознаками. Найбільш поширеним є поділ на загальні (соціально-економічні, політичні, ідеологічні та ін.) та юридичні (правові) [2, с.6; 3, с.293]. Загальні гарантії є характерними для всіх суб'єктів владних повноважень. Вони не за-

кріплені в спеціалізованих нормативно-правових актах, а впливають зі змісту діяльності таких суб'єктів. До загальних гарантій належать умови, які не визначені у нормативно-правових актах, безпосередньо не стосуються права (правової системи), але які, однак, впливають на здійснення юридичної практичної діяльності. Загальні гарантії забезпечення діяльності судів визначаються рівнем розвитку всіх сфер суспільного та державного ладу України, авторитетом судової влади в суспільстві, станом прав і свобод людини (зокрема, правом звернення до суду за захистом своїх законних прав, свобод і інтересів) [4, с.12]. Тобто, загальні гарантії в більшій мірі визначають умови незалежності суддівської влади та їх самостійність і неупередженість у прийнятті рішень. Вони виступають так званим регулятором забезпечення прав і свобод громадян при здійсненні правосуддя.

До загальних гарантій забезпечення діяльності судів відносять:

- забезпечення принципів правової держави (принцип верховенства права, принцип розподілу державної влади, розвинене громадянське суспільство та ін.); свободу індивідуальних і колективних суб'єктів економічних відносин; наявність у держави системи ідей, поглядів, програм, які спроможні консолідувати суспільство з метою вирішення соціально-економічних проблем і конфліктів [5, с.523–524];

- розвиток демократії; свободу інформації; високий рівень правосвідомості і правової культури громадян; стабільність законодавства, його відповідність розвитку суспільних відносин; доступність і якість правосуддя, ефективність контролю за реалізацією правових актів [6, с.347–348];

- необхідний рівень знань суддів, їх високу кваліфікацію, особисті моральні якості, розвинену професійну правосвідомість та правову культуру [7, с.165].

Крім того, серед загальних гарантій забезпечення діяльності судів можна виділити економічні, політичні та духовно-культурні, в залежності від сфери суспільного життя, де

вони виникають та запроваджуються. До першої групи належать ті гарантії, які спрямовані на забезпечення діяльності судів з метою здійснення ними правосуддя. Серед них можна виділити: належне фінансове забезпечення як судів, так і суддів; матеріально-технічне забезпечення; соціальне забезпечення суддів. Необхідно відмітити, що на сьогоднішній день дана категорія гарантій суддівської діяльності є найбільш проблемною та реалізується не в повній мірі.

Політичні гарантії визначають умови незалежності судів від інших гілок влади. Вони характеризують процес здійснення правосуддя як незалежну та неупереджену діяльність, на яку не можуть впливати політична ситуація в державі, суть та суб'єктний склад справи, що розглядається. На сьогоднішній день у нашій державі має місце тенденція до зростання ролі даних гарантій у діяльності судів, що зумовлено деполітизацією судової влади. Серед таких гарантій найбільше значення мають такі: рівність усіх громадян перед законом та судом незалежно від раси, кольору шкіри, релігійних, політичних чи інших переконань; заборона примушування судді до прийняття певного рішення з підстав участі у справі суб'єкта владних повноважень; відсутність переслідувань з мотивів політичних переконань; тощо.

Духовно-культурні гарантії забезпечення діяльності судів визначають обов'язок суддів дотримуватися норм чинного законодавства, правил суддівської етики, присяги тощо, не порушувати права та свободи громадян, поважати їх честь та гідність. У своїй професійній діяльності судді повинні проявляти толерантність, неупередженість, тактовність.

Проаналізувавши загальні гарантії діяльності судів, можна побачити, що вони визначають загальні умови незалежності суддівської діяльності, в більшій мірі характеризують порядок прийняття справедливих та неупереджених рішень. Юридичні ж гарантії визначають безпосередньо засади захисту суддів від неправомірного впливу, створення належних умов діяльності судів, дотримання чинного законодавства при прийнятті рішень у спра-

вах. Вони знаходять своє відображення у відповідних нормативно-правових актах. Враховуючи вищевикладене, юридичні гарантії діяльності судів можна визначити, як сукупність закріплених у законодавстві засобів, що забезпечують належну діяльність судів з розгляду та вирішення всіх категорій справ.

Юридичні гарантії закріплені в Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та інших нормативно-правових актах. Основні з них полягають в наступному: суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання; суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права; втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом; суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом; суддя має право звернутися з повідомленням про загрозу його незалежності до Ради суддів України, яка зобов'язана невідкладно перевірити і розглянути таке звернення за участю судді та вжити необхідних заходів для усунення загрози. Законодавством передбачено ще багато положень, спрямованих на забезпечення незалежності та безпеки суддівської діяльності, прийняття ними законних рішень.

Крім поділу гарантій суддівської діяльності на загальні та юридичні, існує ще декілька їх класифікацій. За змістом розрізняють контрольні гарантії (що забезпечують можливість виявити порушення прав та підвищити ефективність поновлення порушених інтересів), процедурні гарантії (які визначають порядок, способи та умови впровадження норм матеріального характеру шляхом чіткого визначення та дотримання процедури їх реалізації), організаційно-технічні (які забезпечують реалізацію правового статусу шляхом використання засобів та зв'язку) [8, с.6].

На сьогоднішній день гарантії забезпечення діяльності судів визначені як на конститу-

ційному рівні, так і в законах України. Так, ст.126 Конституції України гарантує незалежність і недоторканність суддів при здійсненні їхньої повсякденної діяльності. Також у ній зазначено, що вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється, а також те, що суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом. Стаття 130 цього ж правового акту вказує на те, що держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів [9].

Підтвердження даних положень знаходимо й у Законі України «Про судоустрій та статус суддів». У ньому закріплюються такі гарантії незалежності суддів:

- втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом;
- суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом;
- суддя має право звернутися з повідомленням про загрозу його незалежності до Ради суддів України, яка зобов'язана невідкладно перевірити і розглянути таке звернення за участю судді та вжити необхідних заходів для усунення загрози;
- особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення;
- недоторканність та імунітет судді;
- незмінюваність судді;
- порядок здійснення судочинства, визначений процесуальним законом, таємниця ухвалення судового рішення;
- заборона втручання у здійснення правосуддя;
- відповідальність за неповагу до суду чи судді;
- окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;
- належне матеріальне та соціальне забезпечення судді;

– функціонування органів суддівського самоврядування;

– визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;

– право судді на відставку [10].

Усі ці положення знаходять своє підтвердження і в інших нормативно-правових актах (Кримінальному процесуальному кодексі, Кодексі адміністративного судочинства України та інших). Так, наприклад, Кримінальний процесуальний кодекс України закріплює положення про те, що під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, Кримінального процесуального кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. Не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками. Кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України. Кожен має право на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків, у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України [11].

Кодекс адміністративного судочинства визначає наступні гарантії діяльності судів: забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти,

неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини; суд при вирішенні справи керується принципом законності; склад суду під час розгляду і вирішення адміністративної справи в суді однієї інстанції незмінний, крім випадків, встановлених законом; суддя, який брав участь у вирішенні адміністративної справи в суді першої інстанції, не може брати участі у вирішенні цієї ж справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій, у перегляді справи Верховним Судом України, а також у новому її розгляді у першій інстанції після скасування попередньої постанови або ухвали про закриття провадження в адміністративній справі [12] тощо.

Крім кодифікованих процесуальних нормативних актів, гарантії діяльності судів закріплені і в інших законодавчих актах. Так, наприклад, в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» визначає, що відповідно до законодавства України працівники суду, правоохоронних органів та їх близькі родичі мають право: а) застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту особистої безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна; б) вимагати і одержувати допомогу у виконанні покладених на них обов'язків, а в разі необхідності – для особистого захисту, а також свого житла і майна з боку відповідних правоохоронних та інших державних органів; в) здійснювати спеціальні заходи забезпечення безпеки; г) отримувати матеріальну компенсацію в разі загибелі працівника, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, знищення чи пошкодження його житла і майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Життя і здоров'я працівників суду і правоохоронних органів підлягають обов'язковому державному страхуванню за рахунок коштів відповідних бюджетів [13].

Вивчивши всі перераховані гарантії, можна побачити, що їх усі доцільно поділити на дві групи:

1) функціональні, які сприяють прийняттю обґрунтованого та неупередженого рішення у справі. До них відносяться:

- недоторканність та імунітет судді;
- самостійність та незалежність судів;
- незмінюваність судді;
- недоторканість судді;
- порядок здійснення судочинства, визначений процесуальним законом, таємниця ухвалення судового рішення;
- заборона втручання у здійснення правосуддя;
- відповідальність за неповагу до суду чи судді;
- рівність усіх громадян перед законом і судом;
- обов'язковість судових рішень;
- інші);

2) забезпечувальні, які створюють для суддів належні умови роботи. Серед них основними є:

- окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установлений законом;
- належне матеріальне та соціальне забезпечення судді;
- функціонування органів суддівського самоврядування;
- інформаційне та кадрове забезпечення судів;
- визначення основних засад взаємодії судів між собою та з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Проаналізувавши чинне законодавство в сфері гарантування незалежної та самостійної діяльності судів, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день гарантії забезпечення діяльності судів досить детально регламентовані. Проте ряд питань, які можуть вплинути на неупередженість судових рішень залишилися поза увагою законотворців. Так, доцільно закріпити положення про право судді на самовідвід, якщо він вважає, що внаслідок об'єктивних чи суб'єктивних обставин він не зможе в даній справі винести вірне рішення. Крім того, в чинному законодавстві необхідно закріпити порядок реалізації суддями окремих гарантій їх діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – Київ : Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. – 668 с.
2. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2012. – № 7 (142). – С. 4–8.
3. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – Київ : Знання, 2005. – 655 с.
4. Єгорова В. С. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / В. С. Єгорова ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2008. – 20 с.
5. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – Київ : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
6. Адміністративне право України : Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – Київ : Вид-во «Юридична думка», 2004. – 584 с.
7. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина : підручник / за заг. ред. І. П. Голосніченка, Я. Ю. Кондратьєва. – Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1995. – 177 с.
8. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2012. – № 7 (142). – С. 4–8.
9. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
10. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : від 07.07.2010 р., № 2453–VI // ВВР України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 р., № 4651–VI // ВВР

України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

12. Кодекс адміністративного судочинства України : від 06.07.2005 р., № 2747–IV // ВВР України. – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.

13. Закон України «Про державний захист суддів, працівників апарату суду і працівників правоохоронних органів» : від 23.12.1993 р., № 3781–XII // ВВР України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

Авдеєнко Є. В. Система юридичних гарантій забезпечення діяльності судів / Є. В. Авдеєнко // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 6–11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_3.pdf

Досліджується зміст гарантій забезпечення діяльності судів. Характеризуються наукові погляди на класифікацію гарантій незалежності суддів. Аналізуються нормативно-правові акти, які закріплюють дані гарантії. Визначається система юридичних гарантій діяльності судів. Надаються пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань закріплення та реалізації таких гарантій.

Авдеенко Е.В. Система юридических гарантий обеспечения деятельности судов

Исследуется содержание гарантий обеспечения деятельности судов. Характеризуются научные взгляды на классификацию гарантий независимости судей. Анализируются нормативно-правовые акты, которые закрепляют данные гарантии. Определяется система юридических гарантий деятельности судов. Предоставляются предложения по совершенствованию законодательства по вопросам закрепления и реализации таких гарантий.

Avdeenko E.V. The System of Legal Guarantees of Courts' Activity

We study the content of guarantees of courts' activity. Scientific views on the classification of judicial independence guarantees are characterized. Legal acts that determine these warranties are analyzed. We determine the system of legal guarantees of courts' activity. Suggestions for improving legislation on issues establishing and realization of such safeguards are cribbed.